

Karolina Piszczałka

Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN

ORCID 0000-0001-9177-4375

Powojenne losy rękopisów z Kamienia Pomorskiego

The Post-War Fate of the Manuscripts from Kamień Pomorski

In the 12th c., Kamień Pomorski became the capital of the diocese and the most important religious center in Western Pomerania. For centuries, within the cathedral walls, there was a library created by the canons, which was the foundation of their workshop and everyday pastoral work. In 1818, a significant part of the book collection came to Szczecin, and in 1822 it became the property of St. Mary's Gymnasium in Szczecin (*Marienstiftsgymnasium*). As a consequence of World War II – despite efforts to secure the book collections – some of the books from Kamień Pomorski were dispersed among various institutions or were stolen. As a result, under unknown circumstances, they ended up in private hands and later in various libraries in Poland and abroad. The article presents the previously unknown post-war fate of several medieval manuscripts from the cathedral chapter in Kamień Pomorski, the history of which is closely connected to the famous foreign exchange smuggling scandal of the 1960s and 1970s. At the time of confiscation, these manuscripts were the property of Leon Dygas, one of the ten defendants and people sentenced in the trial.

Keywords: medieval manuscripts, cathedral library, Kamień Pomorski, lost manuscripts, polonica

Słowa kluczowe: rękopisy średniowieczne, biblioteka katedralna, Kamień Pomorski, rękopisy utracone, polonika

Kapituła katedralna w Kamieniu została ufundowana w 1175 r. przez Kazimierza I, księcia pomorskiego w latach ok. 1160–1180. W 1176 r., po zniszczeniu Wolina przez najazdy duńskie, Kamień Pomorski stał się stolicą biskupią, bezpośrednio zależną od Watykanu. Wówczas z niewielkiego ośrodka kapituła przekształciła się w najważniejszy ośrodek religijny na Pomorzu. Stała się głównym skupiskiem życia intelektualnego, a należący do niej duchowni stali się elitą duchowieństwa i elitą intelektualną tych ziem. Przez ponad 600 lat istnienia ka-

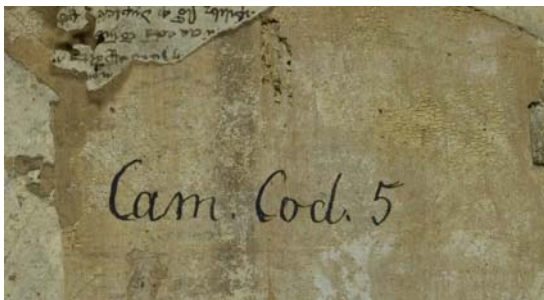
pituly w murach katedry gromadzona była biblioteka, stanowiąca podstawę ich warsztatu, wykorzystywana w codziennej pracy duszpasterskiej, kaznodziejskiej i naukowej. Zachowany księgozbiór, dziś niestety rozproszony po różnych instytucjach, obejmuje średniowieczne rękopisy, inkunabuły oraz stare druki i stanowi cenne i niezastąpione źródło informacji.

Rozproszenie kamieńskiej biblioteki następowało stopniowo. Gdy w 1534 r. sejm w Trzebiatowie rozpoczął proces wprowadzania reformacji na Pomorzu Zachodnim, książęta pomorscy przyjęli luteranizm jako wyznanie panujące. Po śmierci ostatniego katolickiego biskupa sami zaczęli obejmować stanowisko biskupie. Dawne przywileje kapituły zostały zachowane, a nowe statuty nie naruszały jej struktury, książęta zaś występowali jako jej patroni i fundatorzy, mający prawo obsadzania poszczególnych kanonii. Stan ten trwał do 1648 r., gdy na mocy pokoju westfalskiego biskupstwo zostało zsekularyzowane. Kapituła nie została rozwiązana, lecz utraciła prawo wyboru biskupa. Rozwiązanie kapituły nastąpiło dopiero w 1810 r. w wyniku edyktu Fryderyka Wilhelma III o sekularyzacji dóbr klasztornych i fundacji kościelnych. Przez osiem lat zawartość biblioteki oraz archiwum kamieńskiego pozostawały nienaruszone w murach katedry. Dopiero w 1818 r. znaczną część księgozbioru i archiwaliów przetransportowano do Szczecina, gdzie zbiory podzielono między dwie instytucje. Zbiory biblioteczne umieszczono na zamku w Szczecinie, dokumenty archiwalne, wraz z częścią inkunabułów i starych druków, trafiły do rejencji, a następnie przekazano je do Archiwum Prowincjonalnego¹. Część księgozbioru i archiwaliów, których nie wywieziono w 1818 r. z Kamienia Pomorskiego, przetrwała w kapitułarzu katedralnym drugą wojnę światową². Po wojnie kilkakrotnie, lecz bez efektu, podejmowano próby opracowania części archiwalnej tych zbiorów³. W latach dziewięćdziesiątych XX w. tenże zasób archiwalno-biblioteczny przeniesiono do pałacu biskupiego, a w 2004 r. – do Archiwum Archidiecezjalnego w Szczecinie, gdzie podjęto dalsze prace porządkowe. W archiwum, obok zachowanych archiwaliów, obecnie znajduje się także 21 inkunabułów oraz starych druków z kamieńskiej biblioteki⁴.

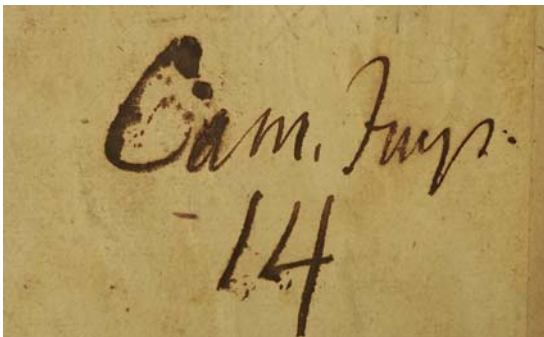
Los części księgozbioru, który pozostał na zamku w Szczecinie, był bardziej skomplikowany. Księgi przewieziono na zamek w bardzo złym stanie – mokre, zakurzone i zasypane gruzem, a wielu z nich groziło gniciu, o czym świadczą zachowane do dziś liczne ślady zalania oraz pleśni, a w niektórych rękopisach także resztki gruzu⁵. W latach dwudziestych XIX w. zdeponowanym księgozbiorem zainteresował się Johann August von Sack, nadprezydent prowincji pomorskiej w latach 1816–1831⁶. Być może to za jego sprawą w 1821 r. kadrze nauczycielskiej Gimnazjum Mariackiego (*Marienstiftsgymnasium*) dano

- 1 G. Wejman, *Biblioteka i Archiwum Katedralne w Kamieniu Pomorskim*, [w:] *Biblioteki i archiwa kościelne na Pomorzu Zachodnim i Ziemi lubuskiej. Zarys problematyki*, red. G. Wejman, Szczecin 2005 (Studia i rozprawy, nr 4), s. 14.
- 2 Więcej na ten temat zob. G. Wejman, *Biblioteka i Archiwum Katedralne*, s. 14.
- 3 Zob. idem, *Zarys historii archiwum kościelnego w Kamieniu Pomorskim. Historia kościoła i urzędów*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2000, t. 74, s. 457–473.
- 4 Więcej na temat historii archiwum zob.: idem, *Zarys historii archiwum kościelnego*, s. 457–472; idem, *Biblioteka i Archiwum Katedralne*, s. 14. Katalog inkunabułów i starych druków: S. Dąbrowski, *Katalog starych druków dawnej Biblioteki Katedralnej w Kamieniu Pomorskim (Stan z lat 80. XX w.)*, wyd. Z. Lec, [w:] *Biblioteki i archiwa kościelne*, s. 55–226.
- 5 H. Lemcke, *Die Handschriften und alten Drucke der Bibliothek des Marienstifts-Gymnasiums. I. Die Handschriften der ehemaligen Camminer Dombibliothek*, Stettin 1879, s. 1.
- 6 M. Wehrmann, *Geschichte der Bibliothek des Marienstifts-Gymnasiums in Stettin*, „Baltische Studien” 1894, t. 44, s. 221.

wyбір między przejściem księgozbioru lub uposażeniem w wysokości 50 talarów⁷. Wówczas Wilhelm Böhmer, historyk i nauczyciel gimnazjum, został oddelegowany do wstępnego opracowania zasobu kamieńskiej biblioteki. W 1821 r. Böhmer sporządził czternastostronnicowy katalog, stanowiący jedynie pobieżne notatki, zawierający liczne błędy⁸. W trudniejszych miejscach pozostawił luki, nie podejmując się dokładnego rozczytania zawartości kodeksów. Zadaniem Böhmera nie było jednak stworzenie dokładnego opisu zasobu, a jedynie stwierdzenie czy biblioteczne opłaca się przyjąć księgozbiór, czy oferowane 50 talarów⁹. W wyniku dokonanej przez Böhmera oceny w styczniu 1822 r. Gimnazjum Mariackie weszło w posiadanie 41 rękopisów z dawnej biblioteki kapitulnej¹⁰. Niewiadomym pozostaje,

Ryc. 1. Dawna sygnatura rękopisu BN 8071 II (Cam. Cod. 5) [źródło: Polona.pl]

Ryc. 2. Dawna sygnatura Inkunabułu XV.11 (Cam. Imp. 14) [źródło: Książnica Pomorska]

kiedy kamieńskim kodeksom nadane zostały charakterystyczne sygnatury – rękopisom Cam. Cod. (*Caminensis codex*), a inkunabułom i starym drukom Cam. Imp. (*Caminensis impressus*), które dziś przyczyniają się do ich identyfikacji. W literaturze przyjmuje się, że uczynił to Böhmer w chwili włączenia kamieńskiego księgozbioru do zasobów biblioteki Gimnazjum Mariackiego, gdyż noszą je tylko kodeksy tej instytucji, lecz jest to tylko hipoteza.

Przez około 60 lat księgozbiór nie wzbudził większego zainteresowania żadnego badacza. Dopiero w latach siedemdziesiątych XIX w. Hugo Lemcke podjął się jego głębszego opracowania. W 1879 r. opublikowany został katalog, obejmujący wszystkie rękopisy z Kamienia Pomorskiego, będące wówczas w posiadaniu Gimnazjum Mariackiego. Publikacja, choć nie jest wolna od błędów i luk, do dziś pozostaje najpełniejszym opisem średniowiecznych kodeksów rękopiśmiennych o kamieńskiej proveniencji i wraz z sygnaturami Cam. Cod i Cam. Imp. może być podstawą do identyfikacji kodeksów z dziś już nieistniejącej biblioteki¹¹. Lemcke w swoich planach miał także publikację katalogu druków oraz spisanie historii biblioteki kamieńskiej, do czego ostatecznie nigdy nie doszło¹².

7 M. Wehrmann, *Geschichte der Bibliothek*, s. 221; H. Lemcke, *Die Handschriften und alten Drucke*, s. 1.

8 Ibidem.

9 Ibidem.

10 M. Wehrmann w *Geschichte der Bibliothek*, s. 221, podaje, że biblioteka weszła w posiadanie książek w 1822 r.

11 Katalog rękopisów średniowiecznych z Kamienia Pomorskiego, stanowiący część rozprawy doktorskiej, jest obecnie w przygotowaniu.

12 H. Lemcke, *Die Handschriften und alten Drucke*, s. 1.

Notatki Böhmera, choć pobieżnie wykonane i z perspektywy Lemckiego niezbyt pomocne, stanowiły pierwsze opisy zachowanych kodeksów¹³. Obecnie przyjmuje się, że Lemcke przejął do swojego katalogu zastosowaną przez Böhmera numerację kodeksów. Z jego notatek wiadomo było Lemckemu także, że na zamku szczecińskim znajdowały się 42 kodeksy z kamieńskiej biblioteki. Pierwszy, uznany przez Böhmera za najstarszy, nigdy nie dotarł do Gimnazjum Mariackiego i w katalog Lemckiego został opisany jako zaginiony. Böhmer nie sporządził opisu pozwalającego Lemckemu na jakąkolwiek jego identyfikację, przez co Lemcke w katalogu odnotował tylko istnienie kodeksu, nie podając przy tym żadnych dodatkowych informacji. Ponadto Lemcke we wstępie do katalogu odnotował, że owe 42 księgi nie mogły stanowić pełnego zasobu biblioteki. Uznał za niemożliwe, by kapituła katedralna mogła zaspokoić swoje potrzeby intelektualne oraz duszpasterskie za pomocą tak niewielkiego księgozbioru¹⁴.

W 1912 r. zarząd Kuratorium Fundacji Mariackiej (*Marienstifts-Kuratorium*) umożliwił Bibliotece Królewskiej w Berlinie (*Königliche Bibliothek*, obecnie *Staatsbibliothek zu Berlin*) możliwość zakupu interesujących bibliotekę dzieł z gimnazjalnego księgozbioru¹⁵. W *Akzessionsjournal Deutsch* z 1913–1914 r. z datą 22 stycznia odnotowano, że Biblioteka Królewska weszła wówczas w posiadanie 80 pozycji (poz. 4952–5034)¹⁶. Pośród zakupionych obiektów znalazły się inkunabuły Cam. Imp. 11, 23 (zaginął po drugiej wojnie światowej), 27 oraz 49, w których skład wchodziły dwa bardzo cenne dzieła – *Missale Basiliense (Caminense)*¹⁷ i *Breviarium Caminense*, które berlińska biblioteka nabyła za 845 marek¹⁸. Ponadto biblioteka zamówiła wówczas do wglądu rękopis Cam. Cod. 36¹⁹, jednakże go nie zakupiła.

W 1914 r. postanowiono część najstarszych zbiorów przekazać do bibliotek publicznych, aby udostępnić je szerszemu gronu badaczy. Wówczas część zabytkowego księgozbioru biblioteki Gimnazjum Mariackiego, w tym także zbiory biblioteki kamieńskiej, przeniesiono do Biblioteki Miejskiej (*Stadtbibliothek der Stadt Stettin*). Placówka została otwarta 3 października 1905 r. w zaadaptowanym gmachu szczecińskiego liceum, pod kierownictwem Erwina Ackerknechta. Z inicjatywy Ackerknechta w zbiorach Biblioteki Miejskiej znalazł się także księgozbiór z Kamienia Pomorskiego.

Druga wojna światowa spowodowała, że losy kamieńskiego księgozbioru jeszcze bardziej się skomplikowały. W 1939 r. Ackerknecht wydał polecenie o zabezpieczeniu najcenniejszych zbiorów Biblioteki Miejskiej, tj. rękopisów, inkunabułów, niektórych starych druków oraz pomeraników, w tym także zasobu z Kamienia Pomorskiego. Obiekty rozlokował w piwnicach Miejskiej Kasy Oszczędności (*Städtische Sparkasse*) oraz dworach właścicieli ziemskich w Jagowie (Jagow), Boguszynach (Friedrichsfelde), Tychowie (Groß Tychow),

13 Ibidem.

14 Ibidem.

15 A. Michalska, *Inkunabuły dawnej biblioteki gimnazjalnej w Szczecinie – próba odtworzenia zasobu*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2020, r. 35 (54), s. 133; *Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Historische Akzessionsjournale, Akzessionsjournal Akz. Deutsch 1913* odnotowuje zakup 80 pozycji z Kuratorium Fundacji Mariackiej: numery od 4952–5034, spośród których 4959, 4960 i 4961 to inkunabuły.

16 Ibidem. Zob. A. Michalska, *Inkunabuły dawnej biblioteki gimnazjalnej*, s. 119–141.

17 E. Voulliéme, *Neue Inkunabel-Erwerbungen der Königlichen Bibliothek*, „Zentralblatt für Bibliothekswesen” 1916, nr 33, s. 47–54.

18 *Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Historische Akzessionsjournale*; Archiwum Państwowe w Szczecinie [AP Szczecin], Gimnazjum Mariackie w Szczecinie, sygn. 65/299/0/1352, dok. J.-nr.397, s. 324. Zob. także: A. Michalska, *Inkunabuły dawnej biblioteki gimnazjalnej*, s. 133.

19 Obecnie BN 8090 III.

Pężynie (Pansin), Śniatowie (Schnatow) i Kamiennym Moście (Steinhöfel)²⁰. Mimo starań mających na celu zabezpieczenie księgozbiorów w wielu miejscach uległy one zniszczeniu lub padły ofiarą grabieży. W konsekwencji część ksiąg w nieznanych okolicznościach trafiła w prywatne ręce, a później do różnych ksiąźnic w kraju i za granicą²¹.

W lipcu 1945 r. uchwałą władz miejskich powołano Bibliotekę Miejską w Szczecinie, która przejęła budynek oraz zbiory dawnej Biblioteki Miejskiej. Między innymi tam trafiły księgozbiory z zbiornic-sortowni, utworzonych w 1947 r. przez Ministerstwo Oświaty, w tym także księgozbiór z Kamienia Pomorskiego²². Bezpośrednio po wojnie w zbiorach biblioteki znalazło się jedynie dwanaście kodeksów rękopiśmiennych z 42 wymienionych w katalogu Lemckiego. W 1998 r. Cecylia Judek i Urszula Szajko podały, że powojenne kwerendy doprowadziły do zlokalizowania w polskich zbiorach kolejnych czternastu rękopisów²³. Dane te były przytaczane jeszcze w 2014 r. przez Agnieszkę Borysowską²⁴. W wyniku poszukiwań prowadzonych w ramach projektu Manuscripta.pl i pracy doktorsockiej, której częściowe efekty prezentuję w niniejszym artykule, znana jest dziś lokalizacja 34 rękopisów, w tym jednego we fragmentach²⁵. Ponadto udało się ustalić, że zachował się jeden z pozostałych kodeksów, choć jego lokalizacja obecnie nie jest znana.

Dwanaście kodeksów przechowywanych jest w Książnicy Pomorskiej, gdzie znalazły się po wojnie²⁶. Po jednym kodeksie znajduje się w Bibliotece Raczyńskich i Archiwum Krakowskiej Prowincji Zakonu Karmelitów Bosych²⁷. W bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich przechowywany jest jeden cały rękopis oraz składka kolejnego²⁸. Siedem rękopisów, w tym jeden niepełny, znajduje się w Bibliotece Jagiellońskiej²⁹, w Bibliotece Narodowej w Warszawie zaś przechowywanych jest jedenaście kodeksów – jeden jest niepełny, podzielony na części i przechowywany pod jedną sygnaturą w pięciu tomach³⁰.

- 20 U.B. Szajko, C. Judek, *Problematyka zbiorów zabytkowych na dawnych Ziemiach Odzyskanych na przykładzie Książnicy Pomorskiej w Szczecinie*, [w:] *Zbiory zabytkowe w bibliotekach publicznych. Materiały z konferencji. Opole, 5–6 listopada 1998*, red. M. Koćwin, Opole 1998, s. 97–104; M. Bartosik, *Stadtbibliotheken der Stadt Stettin – Bibliotheka Miejska Miasta Szczecina 1905–1945*, [w:] *Od Stadtbibliotheken do Książnicy Pomorskiej: 1905–2005*, red. nac. H. Niedbał, Szczecin 2005, s. 32.
- 21 M. Bartosik, *Stadtbibliotheken der Stadt Stettin*, s. 32; Zob. U.B. Szajko, C. Judek, *Problematyka zbiorów zabytkowych*, s. 97–103; R. Nowicki, *Rezultaty działalności zbiornicy księgozbiorów zabezpieczonych w Szczecinie w latach 1947–1950*, „Roczniki Biblioteczne” 2007, nr 51, s. 169–188.
- 22 W Szczecinie w latach 1945–1946 w sposób zorganizowany zabezpieczanie księgozbiorów prowadził Stanisław Sierotwiński, krakowski delegat Ministerstwa Oświaty. W okręgu szczecińskim jego przedstawicielką była Maria Quirini. Działania związane z powojenną ochroną książek podjął także Stanisław Siadkowski, pierwszy dyrektor Biblioteki Miejskiej w Szczecinie. Więcej na ten temat: R. Nowicki, *Rezultaty działalności zbiornicy*, s. 171.
- 23 U.B. Szajko, C. Judek, *Problematyka zbiorów zabytkowych*, s. 101.
- 24 A. Borysowska, *Kodeksy rękopiśmienne dawnej biblioteki kapitulnej w Kamieniu Pomorskim: zarys dziejów kolekcji*, „Bibliotheca Nostra: Śląski Kwartalnik Naukowy” 2014, nr 4, s. 48. Borysowska pisze o dwunastu rękopisach, zaś w przypisie trzynastym podaje ich tylko jedenaście, opuszczając Cam. Cod. 34, co zapewne jest pomyłką.
- 25 Za nieocenioną pomoc w poszukiwaniach zaginionych kodeksów z Kamienia Pomorskiego dziękuję Sławomirowi Szyllerowi (Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN).
- 26 Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica: Cod1 (Cam. Cod. 17); Cod2 (Cam. Cod. 18); Cod3 (Cam. Cod. 21); Cod4 (Cam. Cod. 23); Cod5 (Cam. Cod. 24); Cod6 (Cam. Cod. 27); Cod7 (Cam. Cod. 33); Cod8 (Cam. Cod. 34); Cod9 (Cam. Cod. 39); Cod14 (Cam. Cod. 9); Cod15 (Cam. Cod. 15); Cod16 (Cam. Cod. 16).
- 27 Biblioteka Raczyńskich: Rkp. 1470 (Cam. Cod. 28); Archiwum Krakowskiej Prowincji Zakonu Karmelitów Bosych: Ms III 499 (Cam. Cod. 35).
- 28 Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich: Akc. 18/59 (Cam. Cod. 20), Akc. 37/59 (Cam. Cod. 8 – rękopis niepełny).
- 29 Biblioteka Jagiellońska, Przyb. 181/66 (Cam. Cod. 7); Przyb. 182/66 (Cam. Cod. 12); Przyb. 183/66 (Cam. Cod. 40); Przyb. 184/66 (Cam. Cod. 41); Przyb. 20/77 (Cam. Cod. 8 – rękopis niepełny); Przyb. 31/91 (Cam. Cod. 11); Przyb. 32/91 (Cam. Cod. 29).
- 30 8057 II (Cam. Cod. 38); 8058 III (Cam. Cod. 14); 8059 I (Cam. Cod. 32); 8060 III (Cam. Cod. 22); 8061 III (Cam.

Poza granicami Polski odnaleziono trzy pełne kodeksy o szczecińskiej proveniencji. Pierwszy, Cam. Cod. 4, znajduje się w Aberdeen University Library (Ms. 245). Drugi, przechowywany w Princeton University Library (Ms. 178³¹), z pewnością posiada szczecińską proveniencję, gdyż znany był Lemckemu w 1868 r.³², jednakże nie posiada charakterystycznej dla kamieńskich kodeksów sygnatury Cam. Cod. i nie został uwzględniony w katalogu rękopisów. Być może analiza pisma rzuci światło na jego ewentualne powiązania z Kamieniem Pomorskim. Trzecim kodeksem jest Cam. Cod. 2, o którym wiadomo, że istnieje, ale prawdopodobnie znajduje się w zbiorach prywatnych. Rękopis został zakupiony 6 grudnia 1983 r. w domu aukcyjnym Sothesby's i przez około 30 lat znajdował się w Bergendal Collection pod sygnaturą MS 59³³. W lipcu 2011 r. ponownie został sprzedany przez dom aukcyjny Sothesby's na aukcji „Western Manuscripts and Miniatures”³⁴. Obecnie jego lokalizacja jest nieznana, lecz na stronie domu aukcyjnego znaleźć można podobiznę jednej karty oraz opis kodeksu.

Szczególnym przypadkiem jest rękopis Cam. Cod. 8, zachowany fragmentarycznie w pięciu polskich i trzech zagranicznych instytucjach. W Bibliotece Jagiellońskiej, pod sygnaturą Przyb. 20/77 znajduje się pięć części oznaczonych w katalogu Lemckiego jako *x*, *y*, *z*, *aa* oraz *bb*, a w Bibliotece Narodowej kolejnych pięć przechowywanych jest pod sygnaturą 8088 III t. 1–5: t. 1 – cz. *b*, t. 2 – cz. *m*, t. 3 – cz. *q*, t. 4 – cz. *r*, t. 5 – cz. *u*. Kolejne trzy części Cam. Cod. 8 znajdują się w Bibliotece Kórnickiej pod sygnaturami: 11116 – cz. *f*, 2654 – cz. *g* oraz 2672 – cz. *v*. Niedawno ustalono, że dwie kolejne przechowywane są w Bibliotece Gdańskiej PAN, tj. Akc. 29 t. 1 i 2 – cz. *a* oraz *i* oraz w bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, gdzie znajduje się cz. *e*. Fragmenty Cam. Cod. 8 odnaleziono także w bibliotekach zagranicznych. Dwie części znajdują się w zbiorach biblioteki Beinecke: MS 1271 – cz. *cc* oraz MS 1272 – cz. *f*³⁵. W zbiorach Berkeley Law Library pod sygnaturą Robbins MS 125 przechowywane są części *n* oraz *o*³⁶, a w Bibliotece Królewskiej Belgii pod sygnaturą IV.403 znajdują się części *s* oraz *t*³⁷.

Zanim rękopisy kamieńskie trafiły do poszczególnych bibliotek, przeszły długą drogę. Losy wielu z nich są nie do prześledzenia. Jednakże w kilku przypadkach zostały, przynajmniej częściowo, udokumentowane, a historia, która się z nimi wiąże, może rzucić nowe światło na historię niektórych kodeksów, uznawanych dotychczas za zaginione.

Powojenne losy części kamieńskich kodeksów ściśle wiążą się z jedną z głośnych afer przemycniczo-dewizowych PRL. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych w Polsce funkcjonowała zorganizowana grupa, której aktywność prokurator porównał do grabieży dokonanej przez hitlerowskie Niemcy. Członkowie grupy przez ponad dwadzieścia lat

Cod. 25); 8068 III (Cam. Cod. 37); 8071 II (Cam. Cod. 5); 8088 III t. 1–5 (Cam. Cod. 8 – rękopis niepełny); 8089 III (Cam. Cod. 26); 8090 III (Cam. Cod. 36), 8095 III (Cam. Cod. 30).

- 31 Princeton University Library, Ms. 178, catalog.princeton.edu/catalog/99115470373506421 [dostęp 12.06.2023].
- 32 H. Lemcke, *Fridangi discrecio. Freidanks Bescheidenheit: lateinisch und deutsch: aus der Stettiner Handschrift*, Stettin 1868.
- 33 J. Pope, *One Hundred and Twenty-Five Manuscripts. Bergendal Collection Catalogue*, Toronto 1999, s. 2–4.
- 34 Schoenberg Database of Manuscripts, sdbm.library.upenn.edu/manuscripts/759 [dostęp 12.06.2023].
- 35 Obie części zakupiono na aukcji Forum Auctions w Londynie 22 stycznia 2020 r. Zob. Yale University Catalog, Beinecke MS 1271, orbis.library.yale.edu/vwebv/holdingsInfo?bibId=15580823 [dostęp 06.06.2023]; Yale University Catalog, Beinecke MS 1272, orbis.library.yale.edu/vwebv/holdingsInfo?bibId=15580793 [dostęp 06.06.2023].
- 36 Berkeley Law Library, Robbins MS 125, lawcat.berkeley.edu/record/437929 [dostęp 19.04.2023].
- 37 KBR, ms. IV.403, opac.kbr.be/LIBRARY/doc/SYRACUSE/10709858 [dostęp 06.06.2023].

ogałali Polskę z dzieł sztuki i różnego rodzaju zabytków, jednocześnie sprowadzając do kraju spore ilości złota oraz zagraniczną walutę. Dokładna dokumentacja dotycząca śledztwa, zawierająca zdjęcia skonfiskowanych zabytków, znajduje się w Instytucie Pamięci Narodowej w Warszawie³⁸. Pośród licznych dowodów rzeczowych znalazły się rękopisy z Kamienia Pomorskiego, będące w posiadaniu Leona Dygasa – jednego z głównych oskarżonych.

Podczas trwania śledztwa wiceprokurator Kazimierz Radomski wydał postanowienie o powołaniu w charakterze rzeczoznawców pracowników naukowych Biblioteki Narodowej w Warszawie w składzie – doc. Paulina Pelcowa, dr Stanisław Kamiński oraz mgr Krystyna Muszyńska, którym zlecono wykonanie opisu i wyceny zabezpieczonych do sprawy druków i rękopisów³⁹. Komisja zapoznała się z zabezpieczonymi drukami i rękopisami, dokonując ich wyceny⁴⁰. W protokole przeczytać można:

Zaznaczyć należy, że w odniesieniu do tego typu zabytkowych materiałów bibliotecznych nie istnieje żaden ogólnie obowiązujący cennik, wobec czego komisja oparła się na praktyce i zasadach stosowanych w działalności komisji zakupów Biblioteki Narodowej (do której wszyscy członkowie komisji rzeczoznawców należą). Przy wycenianiu poszczególnych pozycji posługiwano się odpowiednimi bibliografiami oraz fachową literaturą przedmiotu. Jeśli chodzi o inkunabuły i stare druki, to Biblioteka Narodowa posiada ich centralne katalogi, pozwalające z dużą precyzją ustalić liczbę istniejących egzemplarzy danego druku w zasobach bibliotek całego kraju, a co za tym idzie – rzadkość (i wartość) każdej pozycji.

Na podstawie ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i muzeach – przedstawione komisji materiały biblioteczne nie mogły być wywiezione za granicę bez uzyskania zezwolenia na wywóz wydanego przez Bibliotekę Narodową. Co do możliwości otrzymania takiego zezwolenia, komisja wypowiada się, że:

– w zakresie rękopisów żadna pozycja nie mogłaby go uzyskać z uwagi na to, że [sic!] wszystkie rękopisy są polonikami i ich wywiezienie z kraju stanowiłoby stratę dla kultury narodowej. Odnosi się to także do pozycji obcojęzycznych, które bądź to związane są treścią z t.zw. Ziemią Odrzańską (Śląsk [sic!], Pomorze), bądź też powstały na terenie Polski;

– w zakresie druków – przy poszczególnych pozycjach wykazu zaznaczono „zakaz wywozu”. Pozycje nie opatrzone taką uwagą, mogłyby ewentualnie zezwolenie na wywóz otrzymać.⁴¹

38 Instytut Pamięci Narodowej [IPN], sygn. IPN BU 3940/1 t. 1–46. Na ławie oskarżonych zasiadło i zostało skazanych dziesięć osób: Witold Mętlewicz, właściciel wytwórni krawatów oraz jego żona Mieczysława; Mieczysław Młynarczyk, tłumacz w ambasadzie brazylijskiej, dzięki któremu przemyt złota oraz dewiz był możliwy na ogromną skalę, wraz z żoną Zofią; Wanda Dębińska – matka niepełnosprawnego dziecka; Bożena Listkiewicz – współwłaścicielka fermy lisiej; Roman Matela – właściciel warsztatu samochodowego; Witold Oktszel – właściciel sklepu; Włodzimierz Chrynowiecki – starszy radca instytucji państwowej oraz Leon Dygas – ksiądz katolicki i historyk sztuki.

39 IPN BU 3940/1 T. 34, Postanowienie o powołaniu biegłego, Warszawa 26.06.1974, s. 6–7.

40 IPN BU 3940/1 T. 22, Protokół komisji rzeczoznawców powołanej przez Prokuraturę Generalną w sprawie nr DP Ds.11/73 przeciwko Wandzie Dębińskiej i innym, s. 27–33.

41 Ibidem, s. 27–33.

Protokół obejmuje 122 pozycje o łącznej wartości 207 160 ówczesnych złotych. Listę zidentyfikowanych i wycenionych zabytków podzielono na trzy części – rękopisy, stare i nowe druki. Wśród zidentyfikowanych pozycji znalazły się dwa pełne kodeksy z Kamienia Pomorskiego, tj. Cam. Cod. 26 i 36, oraz cztery części Cam. Cod. 8 – *m*, *u*, *r* oraz *q*, które początkowo trafiły do Muzeum Narodowego, a w 1979 r. przekazano je do Biblioteki Narodowej:

poz. 158: Nicolai de Hanapis Liber de exemplis sacre scripture. Johannis Calderini Tabula. – Henricus de Odendorf super capitulum Omnibus utriusque sexus et de penitencia et remissione. – Sermones de sanctis, XV w., dawna sygn. Cam. cod. 26, 25.000 zł

poz. 159: Augustini de Ancona Summa de ecclesiastica potestate, XV w., dawna sygn. Cam. cod. 36, 25.000 zł

poz. 193: Questio de iure patronatus, XIV w., fragment rękopisu Cam. cod. 8, karty 238–251, 3000 zł

poz. 194: Tractatus Johannis Andree de ecclesiastico interdicto, XIV w., Cam. cod. 8, karty 252–258, 3000 zł

poz. 195: Compendium moralis philosophiae per fratrem Bartholomeum Pisanum, XIV w., Cam. cod. 8, karty 115–145, 5000 zł

poz. 196: Tractatus Joannis Calderini de ecclesiastico interdicto, XIV w., Cam. cod. 8, karty 329–360, 5000 zł⁴²

Dygasowi przedstawiono zarzuty o systematyczne zajmowanie się nielegalnym obrotem wartościami dewizowymi, złotem w sztabkach i zagranicznymi środkami płatniczymi (czyn z art. 47 § 1 w zw. z art 70 § 2 UKS⁴³) oraz wywozem przedmiotów zabytkowych o dużych wartościach muzealnych, bez odpowiedniego zezwolenia (art. 74 § 1 ustawy z dnia 15.02.1962 r. o ochronie dóbr kultury)⁴⁴. Wśród licznych zeznań dotyczących nabywania oraz sprzedaży zabytków i dzieł sztuki znajdują się wzmianki o źródłach pochodzenia skonfiskowanego księgozbioru. W kilku miejscach Dygas informuje, gdzie i w jakich okolicznościach nabył poszczególne książki i rękopisy. W znacznej mierze są to szcztkowe informacje, jednakże w kilku przypadkach zeznania rzucają nowe światło na historię poszczególnych kodeksów z Kamienia Pomorskiego.

Podczas jednego z przesłuchań okazano Dygasowi protokół wyceny rękopisów i starodruków zarekwirowanych w jego mieszkaniu, sporządzony przez pracowników Biblioteki Narodowej. Dygas wówczas zeznał, że większość książek nabył od księży, w antykwariatach oraz na bazarze w latach 1955–1962, a niektóre księgi otrzymał w darze. O szczegółowe wyjaśnienia poproszono Dygasa tylko w przypadku rękopisów z Kamienia Pomorskiego, których wartość według opinii pracowników Biblioteki Narodowej była największa. Wówczas okazano Dygasowi

dwie stare księgi pisane ręcznie oprawione w skórę i deski. Na wewnętrznej stronie księgi (z poz. 158) napis Cam. Cod. 26. Druga księga (poz. 159) na wewnętrznej

42 Ibidem, s. 28.

43 Dz.U. 1971, Nr 28, poz. 260, Ustawa Karna Skarbowa z dnia 26 października 1971, art 70 § 2.

44 IPN BU 3940/1 T. 22, Protokół przesłuchania podejrzanego, 16.05.1974 r., s. 126; Dz.U. 1962, Nr 10, poz. 48, Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury, art. 74 § 1.

stronie okładki napis Cam. Cod. 36 i na pierwszej stronie ślady wydrapanej pieczęci z której tekstu można odczytać „O.O. Bosych”⁴⁵.

Oba kodeksy Dygas zidentyfikował jako swoją własność i zeznał, że nabył je na przełomie 1968/1969 r. od o. Sykstusa Antoniego Adamczyka, który w tym czasie przebywał w Łodzi w Zakonie Ojców Karmelitów. Adamczyk rękopisy miał nabyć na terenie Wrocławia, a następnie, wiedząc, że Dygas kolekcjonuje stare księgi, zaproponował mu ich zakup⁴⁶. Następnie okazano Dygasowi cztery rękopisy oprawione w sztywne tekturowe okładki, w protokole oznaczone numerami 193–196, tj. cztery części rękopisu Cam. Cod. 8, o których Dygas zeznał:

Około 1960 r. daty dokładniejszej nie pamiętam w antykwariacie w Łodzi ul. Narutowicza 2 nabyłem starą postrzępioną księgę, podzieloną na cztery różne części. Postanowiłem każdą z tych części oprawić osobno jako całość. Oprawę introligatorską załatwiłem w Łodzi w jakimś zakładzie introligatorskim, w tej chwili nie pamiętam gdzie. Za każdy fragment tej księgi oprawionej oddzielnie płaciłem w antykwariacie po tysiąc złotych. W sumie zapłaciłem za te cztery księgi cztery tysiące złotych. W tym miejscu zaznaczam, że nie pamiętam dokładnie, czy ja oprawiłem okazane mi księgi wszystkie, czy też któraś z nich była wcześniej oprawiona⁴⁷.

Według Dygasa rękopisy stanowiły fragmenty jednego, filozoficzno-moralnego kodeksu, pochodzącego z XV w.⁴⁸

Transakcje Adamczyka z Dygasem doprowadziły do wmieszania go w proces sądowy Dygasa. W listopadzie 1974 r. przeprowadzono inwentaryzację posiadanej przez niego kolekcji z udziałem komisji w składzie przedstawiciele Biura Dokumentacji Zabytków, Muzeum Lubelskiego i Komendy Wojewódzkiej MO w Lublinie. Komisja sporządziła wówczas wykaz 31 pozycji, z czego 28 obiektów wpisano do rejestru zabytków⁴⁹. Po kilku tygodniach klasztor otrzymał kopię inwentarza, w którym wyszczególniono obiekty znajdujące się pod opieką prawną Urzędu Konserwatora Zabytków Sztuki.

Adamczyk zeznał, że Dygas „zakupił dwie książki – rękopisy niemieckie oprawne w skórę, które ja nabyłem w Poznaniu od przygodnego znajomego. Sprzedałem mu także obrazy, które wymieniłem na początku protokołu”⁵⁰, a także szereg innych zabytków m.in. zegary, monety, wyroby ze srebra. W dalszej części protokołu zeznał: „sprzedałem mu także dwa mszały grecko-katolickie oprawne w skórę za sumę, której sobie nie przypominam, Rocznik florencki – pisany ręcznie na pergaminie za sumę 5 tys. złotych i stary zbiór różnych dokumentów oprawionych w jedną całość za sumę około 2 tys. złotych”⁵¹. Na temat owych mszałów Dygas zeznał 10 września, nie podając dokładnej daty przeprowadzonej transakcji: „Przypominam sobie, że na terenie Łodzi, nabyłem od Adamczyka

45 IPN BU 3940/1 T. 22, Protokół przesłuchania podejrzanego, 16.05.1974 r., s. 288.

46 IPN BU 3940/1 T. 23, Protokół przesłuchania podejrzanego, Warszawa 7.11.1974 r., s. 289.

47 Ibidem, s. 290.

48 Ibidem, s. 290.

49 Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie [WUOZ Lublin], dokumenty w zbiorze akt dotyczących wpisu do rejestru zabytków ruchomych wyposażenia kościoła i klasztoru OO. Karmelitów Bosych w Lublinie oznaczonego numerem B/286. Wykaz zabytków podzielono na malarstwo, rzeźbę, rzemiosło artystyczne oraz broń.

50 IPN BU 3940/1 T. 37, Protokół przesłuchania świadka, Warszawa 8.11.1974 r., s. 193.

51 Ibidem, s. 194.

jeszcze dwie prawosławne księgi mszalne, po 4500 zł za sztukę”⁵². W zeznaniach nie ma dalszych informacji na temat losów owych ksiąg.

Adamczyk uzupełnił swoje zeznania dotyczące rękopisów z Kamienia Pomorskiego przyznając, że nie nabył ich we Wrocławiu, jak poinformował Dygasa w chwili przeprowadzania transakcji:

dwie książki rękopisy niemieckie oprawione w skórę sprzedałem L. Dygasowi prawdopodobnie 1970 roku, ceny dokładnie sobie nie przypominam, ale chyba były wycenione na 3 tys. złotych i taką cenę otrzymałem. W posiadanie ksiąg, które pochodzą z przełomu wieku XIV–XV wszedłem poprzez zabranie ich z klasztoru poznańskiego gdzie przebywałem jako ksiądz – zakonny. Księgi te do klasztoru trafiły jako darowizna od nieznanego mi osobnika. Pieczętki, które postawione były przez klasztor na księgach i stwierdzały o własności klasztoru wymazałem ja osobiście. Treść pieczętek była „Klasztor Karmelitów Bosych Poznań ul. Działowa 2”. Wymazałem pieczęcie dlatego aby nikt nie wiedział, że one należały do klasztoru. Po wymazaniu pieczęci sprzedałem je L. Dygasowi. L. Dygas kupując księgi wiedział, że pieczęcie są wymazane, pomimo to je kupił⁵³.

Zeznania Adamczyka dotyczą rękopisów Cam. Cod. 26 i 36, skonfiskowanych w mieszkaniu Dygasa. Z pewnością nie dowiemy się, kim był tajemniczy darczyńca. Pewne jest jednak, że wspomniane kodeksy nie były jedynymi sprzedanymi w tamtym czasie przez Adamczyka. W *Katalogu Archiwum Krakowskiej Prowincji Karmelitów Bosych pw. Ducha Świętego w Czernej* widnieje informacja, że w 1968 r. Archiwum Prowincji zakupiło od Adamczyka kodeks 499 (Cam. Cod 35), będący częścią jego zbiorów muzealnych⁵⁴. W 1972 r. Adamczyk sprzedał do Archiwum rękopis MS 500, pochodzący ze Stargardu⁵⁵. W inwentarzu zbiorów Adamczyka, sporządzonym w 1974 r., nie wymieniono księgozbioru, co nie oznacza, że w chwili jego sporządzenia Adamczyk go nie posiadał. Biorąc pod uwagę fakt, że jego kolekcja była rozlokowana w kilku klasztorach oraz u znajomych, przypuszczać można, że inwentarz nie obejmował wszystkich posiadanych przez niego zbiorów. Istnieje także prawdopodobieństwo, że Adamczyk, nie będąc zainteresowanym tego typu zbiorami, mógł sprzedać posiadane kodeksy dużo wcześniej. Dygasa i Adamczyka łączyły także inne transakcje⁵⁶. Zeznania dotyczą jedynie skonfiskowanych podczas śledztwa kodeksów, nie można jednak wykluczyć, że w ich posiadaniu mogły być także inne rękopisy, które mogły zostać sprzedane.

Kolejną postacią, która pojawia się w zeznaniach w kontekście rękopisów z Kamienia Pomorskiego, jest Antoni Chomicki, łódzki bibliofil, kolekcjoner starych książek, autografów, listów królewskich i innych staroci⁵⁷, a także właściciel antykwariatu przy ul. Naruto-

52 IPN BU 3940/1 T. 23, Protokół przesłuchania podejrzanego, Warszawa 10.07.1974 r., s. 59.

53 IPN BU 3940/1 T. 37, Protokół przesłuchania świadka, Warszawa 9.11.1974 r., s. 199.

54 B.J. Wanat, *Katalog Archiwum Krakowskiej Prowincji Karmelitów Bosych pw. Ducha Świętego w Czernej*, t. 2, Kraków 1999, s. 128.

55 Ibidem, s. 129: „nabyty dla Archiwum Prowincji ze zbiorów Muzeum o. S. Adamczyka w 1972 r.”.

56 IPN BU 3940/1 T. 23, Protokół przesłuchania podejrzanego, Warszawa 10.07.1974 r., s. 58: W 1970 r. o. Sykstus Adamczyk został przeniesiony z Łodzi do Lublina. Tuż przed przeprowadzką, w obawie przed zniszczeniem w podróży niektórych przedmiotów, zaproponował Dygasowi zakup niektórych dzieł, a niektóre zostawił u niego w depozycie.

57 IPN BU 3940/1 T. 23, Protokół przesłuchania podejrzanego, Warszawa 1.07.1974 r., s. 4.

wicza 2. Do przesłuchania Chomickiego nigdy nie doszło. W grudniu 1974 r. wezwano go do Komendy Miejskiej Milicji Obywatelskiej w Łodzi w celu przesłuchania „na okoliczność znajomości kontaktów handlowych z Księdzem Leonem Dygasem”⁵⁸. Wówczas Chomicki oznajmił, że niedawno przebywał dłużej w szpitalu, ma osłabioną pamięć i niedowidzi. W aktach pozostawiono jedynie notatkę, w której odnotowano trudności w kontakcie ze świadkiem, w konsekwencji czego odstąpiono od sporządzania protokołu⁵⁹. Brak jego zeznań jest ogromną stratą z perspektywy badań nad księgozbiorem z Kamienia Pomorskiego, a szczególnie Cam. Cod. 8. Być może dowiedzielibyśmy się czegoś więcej ponad to, że rękopis prawdopodobnie w latach pięćdziesiątych XX w. został rozczłonkowany i znajdował się w obiegu antykwarycznym. Z zeznań Dygasa jednoznacznie wynika, że wymienione w protokole wyceny części Cam. Cod. 8 (*b, m, q, r, u*) były w posiadaniu Chomickiego już w latach pięćdziesiątych XX w., a następnie nabył je Dygas. Chomicki posiadał także dwa kolejne fragmenty tj. część *b* oraz *f*, o czym więcej w kolejnym akapicie. Przypuszczać można także, że w jego posiadaniu były pozostałe części rękopisu. Są to jednak przypuszczenia, których być może nigdy nie uda się potwierdzić. Skonfiskowane w procesie rękopisy, Cam. Cod. 26 i 36 oraz cztery części Cam. Cod. 8, początkowo trafiły w depozyt do Muzeum Narodowego, a w 1979 r. przekazano je do Biblioteki Narodowej. Pozostałe części Cam. Cod. 8 trafiły do bibliotek w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, nie licząc części zakupionych w ostatnich latach na aukcjach, które prawdopodobnie znajdowały się w rękach prywatnych.

Cam. Cod. 8

Zakupione w latach sześćdziesiątych przez Dygasa części Cam. Cod. 8 (BN 8088 III t. 2–5 tj. cz. *b, m, q, r, u*) nie były jedynymi, które znajdowały się wcześniej w posiadaniu Chomickiego. W 1959 r. Chomicki sprzedał bibliotece Ossolineum część *e* (Akc. 37/59), w 1960 r. Bibliotece Narodowej część *b* (BN 8088 III t. 1), a w 1965 r. Bibliotece Kórnickiej część *f* (BK 11116)⁶⁰. Co ciekawe w 1960 r. Biblioteka Kórnicka nabyła dwie kolejne części w antykwariacie A. Wesołowskiego zlokalizowanym przy ul. Witkiewicza 15 w Zakopanem (*g* – sygn. BK 2654, *v* – sygn. 2672)⁶¹. Z tego samego antykwariatu pochodzą rękopisy przechowywane w Bibliotece Gdańskiej PAN – Akc. 29 t. 1 i 2 (cz. *a* oraz *i*), które również zakupiono w 1960 r. Rękopis IV.403 (cz. *s–t*) belgijskiej Biblioteki Królewskiej został zakupiony od Jules Tamar w 1966 r. Od osoby prywatnej pochodzi także pięć części, znajdujących się w Bibliotece Jagiellońskiej (Przyb. 20/77 – *x, y, z, aa* oraz *bb*), które kupiono w 1977 r. Prześledzenie losów kodeksów, które trafiły na zagraniczne aukcje, jest znacznie trudniejsze, gdyż domy aukcyjne dbają o anonimowość swoich klientów. Z tego

58 IPN BU 3940/1 T. 37, Notatka urzędowa datowana na 15.11.1974 r., s. 278.

59 Ibidem, s. 278.

60 W 1952 r. Biblioteka Narodowa zakupiła od Chomickiego trzy inne pozycje: 6402 III (akc. 6336) i 6401 IV (akc. 6335, *Sześćdziesiąt trzy dni w płonącej Warszawie*) oraz akc. 6540 (*Kronika historyczna względem szkoły w Gułtowach z lat 1824–1847*). Ponadto w zbiorach Biblioteki Kórnickiej znajduje się list Chomickiego do Franciszka Kosińskiego dotyczący wymiany starodruków i ciekawych egzemplarzy bibliofilskich, które Chomicki miał w swoim posiadaniu, a także kilka książek, które były w jego posiadaniu – w tym jedna z jego ekslibrisem.

61 Nazwisko Wesołowskiego nie pojawia się w aktach IPN. Odnotowują go katalogi bibliotek jako antykwariusza, u którego dokonano zakupu.

też powodu wcześniejszych właścicieli części cc oraz l, będących w posiadaniu biblioteki Beinecke, a także n i o, należących obecnie do biblioteki w Berkeley, prawdopodobnie nigdy nie poznamy.

Niemalże każdy rękopis posiada odmienną oprawę. Dygas, jak sam zeznał, był świadom tego, że zakupione przez niego składki są tak naprawdę fragmentami jednego, XV-wiecznego kodeksu⁶². Z jego zeznań wynika także, że oprawy BN 8088 III t. 2–5 zostały wykonane w latach sześćdziesiątych XX w. przez łódzkiego introligatora. Wszystkie części Cam. Cod. 8 (z wyjątkiem BJ Przyb. 20/77 oraz KBR IV.403)⁶³ oprawiono w tekturę i półskórek lub półpergamini. Szczególne podobieństwo zachodzi między oprawami rękopisów BN 8088 III t. 4 oraz BK 2654, gdzie w obu przypadkach zastosowano półskórek i oprawę o tej samej barwie. Podobna zależność zachodzi między rękopisami BN 8088 III t. 1 i 3, gdzie zastosowano brązową, tekturową oprawę, z tą różnicą, że półskórek ma inny kolor – choć, jak wiadomo, obie części znajdowały się wcześniej w posiadaniu Chomickiego. Całkiem odmienną oprawę posiada krakowski rękopis Przyb. 20/77, który oprawiono w brązową tekturę, oklejoną tłoczoną na ślepo skórą. Zarówno przednia, jak i tylna okładka pochodzą z dwóch różnych książek i mają odmienne zdobienia, zaś grzbiet wykonany został z nieco jaśniejszej skóry, niepasującej odcieniem do obu opraw. W takim stanie rękopis został zakupiony przez Bibliotekę Jagiellońską i nie przeprowadzono na nim żadnych zabiegów konserwatorskich.

Na wyklejki i karty ochronne poszczególnych rękopisów zastosowano słabej jakości papier, co wskazywałoby raczej na powojenne realia. Trudną do wyjaśnienia kwestią jest pochodzenie poszczególnych materiałów – pergaminu i skór wykorzystanych na grzbietach oraz opraw wykorzystanych w Przyb. 20/77. Zeznania Dygasa dają przesłankę, by sądzić, że wszystkie oprawy zostały wykonane po wojnie. Być może części skonfiskowane w procesie zostały oprawione przez jednego introligatora, lecz każda jest inna. Nasuwa się stwierdzenie, że działania te miały na celu ułatwienie sprzedaży i utrudnienie złożenia kodeksu w całość oraz uniemożliwienie identyfikacji proveniencji. Być może celowo wykonano je na wzór przedwojennych, aby je uwiarygodnić i postarzyć. Jeżeli oprawy wykonano w latach sześćdziesiątych, wówczas mógł je wykonać introligator przyuczony do zawodu jeszcze przed wojną, który mógł posiadać lub mieć dostęp do pergaminów i skór⁶⁴. Wówczas nietrudnym wydaje się także wykonanie oprawy Przyb. 20/77.

Szczególnym przypadkiem jest belgijski rękopis KBR IV.403, na który składają się części s i t. Obie części oprawiono wspólnie, w deski obciążone białą skórą. U dołu przedniej oprawy skóra jest wydarta, zaś grzbiet wzmocniono makulaturą pochodzącą z inkunabułu zawierającego mszał. Na obu oprawach zachowały się mocowania paszków, choć przednie dolne zapięcie jest częściowo utamane. Obie wyklejki są papierowe. Na przedniej umieszczono mały papierowy pasek, informujący o darowaniu tej książki

62 IPN BU 3940/1 T. 23, Protokół przesłuchania podejrzanego, Warszawa 7.11.1974 r., s. 290.

63 Do tej grupy zaliczyć należy także część e (sygn. Akc. 37/59, Ossolineum), odnalezioną przed ukazaniem się artykułu drukiem. Rękopis nie posiada oprawy. Został umieszczony w tekturowej teczce z wytłoczonym napisem „autograf”. Od wewnętrznej strony znajduje się kartka z napisem „Józef Konopka”. Ossolineum nabyło od Chomickiego szereg obiektów, należących nie tylko do Józefa Konopki, lecz także jego synów – Tadeusza i Stefana. Prawdopodobnie Chomicki umieścił tę część w teczce, w której uprzednio znajdował się autograf Konopki i w takiej formie sprzedał ją bibliotece.

64 Za konsultację w sprawie opraw dziękuję dr Ewie Chlebus (Biblioteka Elbląska) oraz dr Elżbiecie Pokorzyńskiej (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy).

przez Wolfganga Wilnera (odczytanie niepewne) bratu w Hanau, 11 stycznia 1611 r. Z opisu Lemckiego wiadomo, że Cam. Cod. 8 pierwotnie oprawiony był w drewnianą okładkę obciągniętą białą skórą i posiadał zapięcia⁶⁵. Choć między oprawami zachodzi podobieństwo, to jednak uznać można, że nie jest ona oryginalna, gdyż oprawa wykorzystana w belgijskim rękopisie jest za mała w stosunku do części składek Cam. Cod. 8.

Istnieje prawdopodobieństwo, że introligator próbował zafalszować proveniencję rękopisu za pomocą wpisu pochodzącego z innej książki. W krakowskim rękopisie Przyb. 20/77, na przedniej wyklejce wklejono sygnet krakowskiej oficyny Kaspra Hochfedera. W rękopisach BK 2654 oraz BN 8088 III t. 2 zamieszczono drzeworyty, zapewne wycięte ze starych druków. W kórnickim rękopisie zamieszczono drzeworyt przedstawiający św. św. Stanisława i Floriana oraz herby Abdank i Łódzia⁶⁶. Natomiast w BN 8088 III t. 2 wklejono drzeworyt z herbem Gozdawy. Co ciekawe, rękopis BN był w posiadaniu Dygasa, który zlecił wykonanie jego oprawy – skąd zatem ów ekslibris? To pokazuje, że istnieje prawdopodobieństwo fałszowania proveniencji. W wielu miejscach akt sprawy przeczytać można, że sam Dygas miał na swoim koncie kilka fałszerstw, w tym postarzenie obrazu „Rembrandta” syropem na kaszel, czy też podszywanie się pod siostrzeńca Edgara Degasa. Być może analiza oprawy *in situ* umożliwi kolejne ustalenia.

Z Cam. Cod. 8 dotychczas udało się odnaleźć 22 części tj. blisko 75% kodeksu. Lemcke treść kodeksu podzielił na 29 części i wszystko wskazuje na to, że zgodnie z tym podziałem rękopis został rozczłonkowany. Lemcke zidentyfikował kodeks jako częściowo spisany w Bolonii. Z opisu katalogowego wiadomo także, że pomiędzy części *i* oraz *l* usunięto 4 karty, pewna liczba kart znajdowała się także pomiędzy kartami oznaczonymi pierwotnie numerami 564 i 565. Tylną wyklejkę stanowił fragment dokumentu, pochodzący prawdopodobnie z drugiej ćwierci XIV w., dotyczący inkwizycji i heretyków, w którym wymieniono kilka osób: Jan, król Czech tj. Jan Luksemburski (1296–1346), Johannes Guntheri de Nysa, notariusz publiczny i duchowny diecezji Wrocławskiej w latach 1335–1339⁶⁷, notariusz publiczny magister Laurencius Wackronis⁶⁸, notariusz publiczny i duchowny wrocławski Nicolaus Franczkonis de Ransyn⁶⁹, magister Budislaus Galli de Wysehorczewicz notariusz publiczny, praski duchowny⁷⁰. Ponadto w rękopisie w formie zakładki znajdował się list adresowany do Caspara von Eickstedt⁷¹. Prawa część listu, która wystawała poza blok książki, uległa zniszczeniu. Z lewej części zaś Lemcke odczytał, że list zawierał wytłumaczenie nadawcy, dlaczego nie może przybyć do Kamienia Pomorskiego oraz nazwy miejscowości

65 H. Lemcke, *Die Handschriften und alten Drucke*, s. 15.

66 Zob. J. Muczkowski, *Zbiór odcisków drzeworytów w różnych dziełach polskich w XVI i XVII wieku odbitych a teraz w Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego zachowanych*, Kraków 1849, nr 2329.

67 Zob. G.A. Senzel, *Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau im Mittelalter*, Breslau 1845, s. 324, nr CCLXXXVII oraz W. Abraham, *Statuta legata Gentilisa wydane dla Polski na synodzie w Preszburgu 10 listopada r. 1309*, [w:] *Archiwum Komisji Prawniczej*, t. 5, Kraków 1897, s. 36.

68 Zob. P. Pfothenauer, *Codex Diplomaticus Silesiae, hrsg. vom Vereine für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, t. 10, *Urkunden des Kloster Kamenz*, Breslau 1881, s. 177, nr CCXX.

69 Zob. *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae*, t. 1, *Ab Honorio PP. III. usque ad Gregorium PP. XII. 1217–1409*, wyd. A. Theiner, Romae 1860, s. 427, nr DLVII.

70 Zob. B. Mendel, K.J. Erben, J. Emler, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, t. 4, Praha 1892, nr 49, 167 oraz 859.

71 Także Jasper von Eickstedt lub Jaspar von Eickstedt – duchowny i vicedominus diecezji kamieńskiej w latach 1440–1456, członek pomorskiej rodziny szlacheckiej. Zob. C.A.L. Freiherr von Eickstedt, *Familienbuch des dynastischen Geschlechts der von Eickstedt in Thüringen, Pommern, den Marken und Schlesiens*, Ratibor 1860, s. 104–105.

Camyn, Vollyn oraz *Schegenovorde*. Na tej podstawie Lemcke zasugerował, że Caspara von Eickstedta należy uznać za właściciela Cam. Cod. 8⁷².

Wszystkie jednostki kodykologiczne wchodzące w skład rękopisu datowane są na drugą połowę XIV w. Spisany został na papierze, niemalże w całości w jednej kolumnie. Wyjątek stanowią części *f*, *r* oraz kilka pojedynczych kart w częściach *g* oraz *u*. Wykreślony schemat pisarski pojawia się w częściach *f*, *g*, *i*, *l*, *s*, *t*, *v*, *x*, *y*, *z*, *aa* oraz *bb*. Pismo wielu rąk, przeważnie wyraźne, typ zidentyfikować można jako *cursiva libraria*. Części *f*, *i*, *l*, *m*, *n*, *o*, *s* są niedokończone, pozostawiono puste miejsca na inicjały. W części *b* wykonano proste, czarne inicjały ręką kopisty. Część *t* pozostawiono bez inicjałów do k. 61, w dalszej części występują proste inicjały rubro, przeważnie na 2 linie. W tej części rubro także podkreślenia, drobne zaznaczenia oraz explicit na k. 64v. W części *g* rubro inicjały pismem prostym, tytuły ksiąg biblijnych na marginesach oraz nota na końcu. Część *o* rozpoczyna inicjał *Q* rubro z długą caudą zakończoną manikulą. W tej części występują także zaznaczenia i podkreślenia rubro, a na marginesach czarnym atramentem manicula oraz linie pociągnięte wzdłuż marginesów na oznaczenie ważniejszych miejsc w tekście. Manicula występują także w części *r*. W części *g* na k. 2r zamieszczono dwubarwne szkice twarzy. W części *t* na k. 64v inicjał *l* przemalowano na rybę trzymającą w pyszczku pokarm. W części *v* na k. 1r oraz 3r znajduje się *schema arboris consanguinitatis* (schemat pokrewieństwa). U dołu karty 1r między kolumnami tekstu także manicula.

Opis treści rękopisu z podziałem na poszczególne części znajduje się w Aneksie.

Podsumowanie

Spośród 42 kamieńskich rękopisów, wciąż pozostało do odnalezienia osiem (Cam. Cod. 1, 3, 6, 10, 13, 19, 30 oraz 41) oraz części *c*, *d*, *h*, *k*, *p*, *w* oraz *dd* kodeksu Cam. Cod. 8. Dotychczasowe odkrycia dają nadzieję na znalezienie brakujących kodeksów w polskich i zagranicznych instytucjach lub prywatnych kolekcjach. Z akt sprawy nie wynika, że którakolwiek z oskarżonych lub przesłuchiwanym osób posiadała inne rękopisy z kamieńskiej biblioteki. Jednakże wspomniane kodeksy nie są jedynymi, które skonfiskowano, a w zeznaniach znaleźć można informacje na temat przemytu książek. Jeżeli wśród nich znajdowały się kodeksy kamieńskie, przypuszczać można, że trafiły w ręce prywatne i należy mieć nadzieję, że za kilka lat ujrzą światło dzienne na zagranicznych aukcjach. Analiza akt IPN pokazuje, że stanowią one ciekawe źródło wiedzy także na temat losów rękopisów średniowiecznych oraz możliwych kierunków poszukiwań.

Aneks – Opis treści Cam. Cod. 8 z podziałem na poszczególne części

Przy opisie każdej z części w nawiasach kwadratowych podano numery kart według opisu zamieszczonego w katalogu Lemckego, obok zaś obecną lokalizację i sygnaturę. Przy opisach zawartości zastosowano obecną foliację. Opisy części znajdujących się

72 Nazwisko Caspara von Eickstedte pojawia się także przy opisie Cam. Cod. 7, w którym znajdował się luźno włożony fragment weksla odrzuconego z powodu plamy atramentu. Obecnie lokalizacja listu jest nieznaną.

obecnie poza granicami Polski wykonano na podstawie kopii cyfrowej (Berkeley Ms 125, Beinecke Ms 1271 i Ms 1272, KBR IV.403). Opisy części, których lokalizacja jest nieznaną (*c, d, h, k, p, w* oraz *dd*) zaczerpnięto w pełni z katalogu Lemckiego, niekiedy je modyfikując zgodnie z dzisiejszym stanem wiedzy.

[a: k. 1a–14b] Gdańsk, Biblioteka PAN, Akc. 29 t. 1, 29 x 21 cm, k. I + 15 + I [MSPL 8001]

Na górnym marginesie k. 1r: *Dat Deus omne bonum sed non per cornua taurum.*

k. 1r–14v: Zbiór formularzy kościelnych przeważnie w sprawach obsadzenia urzędów (1352–1381) (Formularium instrumentorum)

[A]uctoritate omnipotentis Dei Patri et Filii et Spiritu Sancti et Domini Nostri ... [k. 1r:] *Summa contra Franciscum inpenitentem* [k. 1v:] *Nota modum et formam precedendi ad execucionem seu protestationem gracie alicui faciende per dominum papam* [k. 3r:] *Procuratorum bonum ad insinuandam et acceptandam gratiam* [k. 4r:] *Instrumentum acceptacionis* [k. 4r:] *Collactio beneficij in forma pauperum* [k. 4v:] *Collacio beneficij auctoritate apostolica* [k. 5r:] *Provisio* [k. 5v:] *Instrumentum collacionis facto per episcopum* [k. 6r:] *Instrumentum provisionis facte per executorem* [k. 6r:] *Provisio facta per executorem* [k. 7r:] *Provisio facta per subexecutorem* [k. 8r:] *Instrumentum deponendi in possessionem cuiusdam ecclesie. Secundus processus* [k. 9v:] *Quomodo ecclesia recepit in ecclesiam tamen titulo communi servicio* [k. 9v:] *Instrumentum receptionis unius canonici per Capitulum* [k. 10r:] *Instrumentum acceptis canonicatus et prebende vacantis ad nominacionem regis* [k. 10r:] *Ad impetrandum et contradicendum in minor forma* [k. 10r:] *Super eodem sub sigillo prenominato* [k. 10v:] *Procuratorium ad notificandum et intimandum apparicionem* [k. 10v:] *Si vero inventis ...* [k. 12r:] *Instrumentum acceptacionis beneficij et simili modo acceptacionis* [k. 12v:] *Instrumentum intimacionis facte* [sic!] *intimacionis facte pronos* [k. 12v:] *Acceptacione in ...* [k. 13v:] *Instrumentum ad petendi et recipiendi possessionem etc.* [k. 14r:] *Instrumentum ad petendum et possessionem petendi.*

k. 3v, 15r–v: niezapisane

[b: k. 16–26] Warszawa, Biblioteka Narodowa, 8088 III t. 1, 28 x 21,5 cm, k. I + 12 + I [MSPL 1366]

k. 1r–10v: *Summa de absolutionibus et dispensationibus primariis a summo pontifice concessis*

Incipit summa de absolucionibus et dispensacionibus primariis a summo pontifice concessis. Anno Domini M^o CC^o nonagesimo ... [k. 3v:] *Casus qui inducunt irregularitatem et impediunt promocionem et ministerii altaris execucionem ...* [k. 5v:] *Casus in quibus suspenditur ipso iure et si celebret non est irregularis ipso iure ...* [k. 6v:] *Isti casus pertinent ad episcopum* [k. 6v:] *De dispensacionibus episcoporum ...* [k. 7v:] *De dispensacionibus abbatum ...* [k. 7v:] *De privilegiis episcoporum ...* [k. 9r:] *De casibus in quibus solus papa dispensat ...* > < ... *Explicit summa de dispensacionibus.*

k. 10v: Nota

Et nota quod secundum R. et secundum Ebr. episcopo committente alicui vices suas scilicet ad penitentias iniungendas in generali ... vel substitutus in omnibus utitur auctoritate Episcopi.

k. 10v–12r: Formulare actorum et supplicarum XIII–XIV s.

In nomine domini amen. Anno nativitatis eiusdem. M^oCCC^o LVIII indiccione XI die septima mensis Januarii pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini domini Innocencii [k. 11v:] Supplicat sanctitati vestre B. clericus Camminensis diocesis nullum beneficium ecclesiasticum assecutus quatenus sibi gratiam facientes specialem ... [k. 11v:] ...

k. 12v: niezapisana

[c: k. 27–29] część zaginiona

Exhortatio Pelagii Alvari De conventu et congregatione clericorum

[P]elagius sacre Romane ecclesie et apostolice sedis minister indignus universis fratribus ... > < ... sed data licencia unusquisque cum dei benedictione sua repetat. Amen.

[d: k. 29b–33a] część zaginiona

Odpisy dokumentów:

- Albert I, książę Brunszwiku, przekazuje bractwu Kaland⁷³ w Geismarze kaplicę św. Jerzego w Getyndze, dokument datowany na dzień św. Jakuba Apostoła 1305 r.
- Otto, młodszy książę Brunszwiku, potwierdza powyższą darowiznę, dokument datowany na dzień św. Jakuba 1316 r., Getynga
- Ernst, książę Brunszwiku, potwierdza powyższą darowiznę i testament hrabiego Symona de Dasle, sporządzony na rzecz tego samego bractwa, dokument datowany na dzień św. św. Abdona i Sennesa 1338 r.
- Transumpt testamentu wspomnianego hrabiego Symona de Dasle, datowany na 1325 r., potwierdzony przez notariusza Heyso zwanego Fusor, dnia 25 lipca 1343 r.
- Wernher, proboszcz kościoła św. Albana obok murów Getyngi, wyraża zgodę na powyższą darowiznę, datowany na dzień św. Piotra w Okowach 1330 r.
- Sophia, wdowa po hrabim Symonie von Dasle, za zgodą księcia Otto przekazała temuż bractwu 30 marek renty, datowane na dzień św. Marcelego papieża 1326 r., Getynga
- Arcybiskup Moguncji Heinrich potwierdza wolę hrabiego Symona von Dasle, Frankfurt 1341 r.
- prepozyt kościoła Northeim Cono von Falkenstein podobnie, w dzień św. Tomasza 1342 r.

[e: k. 35a–40b] Wrocław, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Akc. 37/59, 30,5 x 22 cm, k. I + 12 s. + II [MSPL 2735]⁷⁴

⁷³ Zob. T. Frank, *Kalandsbruderschaften*, [w:] *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. 5, Freiburg 1996, s. 1140.

⁷⁴ W związku z tym, że część e została odkryta tuż przed publikacją artykułu, zamieszczono w nim jedynie jej skrótowy opis. Opis szczegółowy znajdzie się w planowanym katalogu rękopisów kamieńskich.

Circa librum De anima

[C]um liber de anima de quo est presens nostra intencio ...><... sed anima est nocior suis partibus.

[f: k. 41a–49b] Kórnik, Biblioteka Kórnicka, BK 11116, 30 x 21 cm, k. 14 [MSPL 7851]

k. 1r–2v: niezapisane

k. 3r–11v: Mattheus de Aquasparta OFM, Tabula ad Sententias Petri Lombardi

[A]bsolvere aliquem a delicto non debet aliquis nisi sit etiam immunis ab illo libri IIII d. 19 ...><... ypocrita est qui non vult confiteri peccata sua li. IIII d 17 g. Explicit tabula super quatuor libros sententiarum secundum al[phabetum].

k. 12r–14v: niezapisane

Na przedniej wyklejce drzeworyt przedstawiający św. św. Stanisława i Florianą oraz herby Abdank i Łódzia.

[g: k. 54–60] Kórnik, Biblioteka Kórnicka, BK 2654, 30 x 20,5 cm, k. I + 7 + I [MSPL 7841]

[Summarium biblie]

k. 1r–2r: Wykaz lekcji i ewangelii na poszczególne niedziele i święta od pierwszej niedzieli adwentu (*dominica prima in adventu Domini*) do Bożego Ciała (*Corpus Christi*).

k. 2v–7r: [Aleksander de Villa Dei OFM], Summarium biblicum metricum cum commentario
Sex prohibet peccant abel enoch archa intrat ...><... Flebunt ad cenam surgunt sponsus venio iam.

Explicit regestrum tocuis byblie enim ziuert.

k. 7r: Spis ksiąg biblijnych spisany heksametrem

Ut seriem mente textus teneas doceam te ...><... Jacobus pe Petrus Io[annes] Io[annes] Io[annes] Iudas Apokalipsis.

Summa capitum byblie M CCC XXXIX explicit hoc totum per manus magistri Iohannis Weghener. Kubyn. Ziuert, veplinus ypox, ledenstaal, badehornus.

[h: k. 61a–74a] część zaginiona

Commentum circa orationem dominicam [Iordanus de Quedlinburg, Expositio orationis dominice]

[B]eatus Gregorius in officio misse huic oracioni dominice premittit unum prologum ...><... nobis contendant auctor vite filius virginis gloriosus qui sit in secula seculorum benedictus Amen.

[i: k. 75a–82a] Gdańsk, Biblioteka PAN, Akc. 29 t. 2, 29,5 x 21,5 cm, k. I + VIII + I [MSPL 8002]

k. 1r–8r: Nicolaus Puchnik, Processus iudicarius secundum stilum Pragensem

Quia citacio est fundamentum ordinis iudicarii de citacione est videndum. Citacio igi-

tur vel fit per nunccium vel per litteram. Si per nunccium tunc ille debet esse iuratus cui ...><... quia plura sunt negocia quam sunt vocabula.

k. 8v: niezapisana

[k: k. 83a–104a] zaginiona część

Exceptiones contra actorem, electum, sindicum etc.

[S]equitur videre contra actorem...

[l: k. 105a–114b] New Haven, Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Beinecke MS 1272, 30 x 21 cm, k. I + 10 + I [EXPL 816]

k. 1r–10v: Bartolus de Saxoferrato, Tractatus minoricarum (Octava Distinctio, Cap. III)

[H]oc autem opusculum ordino in quattuor libros: primus de hereditatibus que fratribus relinquuntur ...><... Item est diligenter advertendum quod ex predicta constitutione nullo modo licet dictas res fratribus relictas contra voluntatem fratrum occupare vel detinere et in hoc.

[m: k. 115a–145a] Warszawa, Biblioteka Narodowa, 8088 III t. 2, 30 x 21,5 cm, k. I + 31 + I [MSPL 1367]

k. 1r–31r: Bartholomeus Pisanus, Compendium moralis philosophie

Incipit compendium moralis philosophie compilatum per fratrem Bartholomeum Pisanum ordinis predicatorum [k. 3r:] *Incipit compendium moralis philosophie.* [L]ibellus iste continet quedam que assumpta sunt de quodam libro qui dicitur de regimine principum magis quid secundum sententiam ...><... *Si quis autem de bellis plenam doctrinam habere voluerit in libro Vegeci requirat. Nobis vero ad presens predicta sufficient. Explicit compendium moralis philosophie compilatum per fratrem Bartholomeum Pisanum ordinis predicatorum.*

k. 31v: Nota

[...] sequentis ponitur in claustro sanctum Benignum. In burgum civitatis. Amen. Ex opposito terris alte que dicitur ... quia in tempore nocturno solet ... candela accensa ut navigantis inveniant portum ante chorum a finistris intrando ipsum(?). Hic sunt in fossa Bede venerabilis ossa. Natus de regia fuit. Hec almania dicta. En Beda que dictat sibi cuncta columba ministrat. Venerius curat scribens quod uterque figurat.

Na przedniej wyklejce drzeworyt z herbem Gozdawy.

[n: k. 148a–157a] Berkeley, Law Library, Robbins MS 125, 30 x 22 cm, k. I + 76 + I [EXPL 825]

k. 2r–3r: Indeks do Albertus de Gandino, Libellus maleficiorum puniendorum (zob. niżej część o)

Infrascripte sunt rubrice candini per ordinem descripte. Quid sit accusatio et quando accusatio sit necessarius ...><... dependentibus ab ipsis statutis, ff. xlviii.

- k. 4r–11v: Iacobus de Baysio, *Questio notabilis an voluntas reputetur pro facto*
[C]anonum ac legum diversitas loquentium de materia infrascripta qua in diversa dispersa volumina propter eorum similitudinem et contrarietatem ...><... imperator Adrianus. Martinus de Fano. Signantur prout crede. C. dale. lib.
- k. 11r–13r: Pseudo-Bernardus Compostellanus (Petrus Ilerdensis), *Breviarium iuris canonici*
Incipit breviarium ad omnes materias in iure canonico inveniendas. [V]erborum superficie penitus resecata de talento credito vobis relinquo socii margaritam ut qui stomacho lacescente ...><... item utrum abstinentes sint vocandi tractatur viii q. v. factus et eo ti quia papa.

[o: k. 157a–220a] Berkeley, Law Library, Robbins MS 125, 30 x 22 cm, k. I + 76 + I [EXPL 825]

- k. 13r–75v: Albertus de Gandino, *Libellus maleficiorum puniendorum*
In nomine Domini amen. Incipit libellus super ordinem et causis mallorum dudum Perusii compilatus et postea Senis reformatus correctus et suppletus MCCLXXXVIII. Cum assiderem Perusii iam est diu ego Albertus de Gandino de Cremona composui illum parvum libellum qui quidam ...><... non solvit quia de facto pendebatur.

[p: 221a–237b] część zaginiona

Collecta quedam

Według Lemckego, były to różne teksty spisane wieloma rękami, wśród nich m.in. zbiory pytań i formuł.

[q: 238a–251a] Warszawa, Biblioteka Narodowa, 8088 III t. 3, 30 x 21,5 cm, k. I + 14 + II [MSPL 1368]

- k. 1r–14v: Franciscus Zabarella, *Questio de iure patronatus*
In nomine patris et filii et spiritus sancti amen. Infrascripti sunt termini questionis disputate per dominum Laurencium de Pinu quam sustinui ego Franciscus de Zabarellis de Padua et infrascripta super ea descripsi. Ad regimen parochialis ecclesie vacantis ...><... ibi videtur casus in simili.

[r: 252a–258b] Warszawa, Biblioteka Narodowa, 8088 III t. 4, 30 x 21,5 cm, k. II + 8 + II [MSPL 1369]

- k. 1r–7v: Ioannes Andreae, *Tractatus de ecclesiastico interdicto*
De modo observandi interdictum memoriale quoddam simplicibus colligendo ...><... ne ex contemptu leve peccatum perveniat in mortale. Explicit libellus de interdicto servando editus per Iohannem Andree doctorem decretorum.
- k. 7v–8v: *Formulare actorum*

[s: 260a–325b] Bruksela, Koninklijke Bibliotheek van België, IV.403, k. I + 68 [EXPL 827]

k. 1r–64r: Ioannes Calderini, Distinctiones

[D]istinctiones super certis materiis et aliquae supplicationes ad quedam dicta ...><... et sic non indiget absolucione. Io. Cal. Expliciunt distinctiones Johannis Calderini

[t: 324b–328b] Bruksela, Koninklijke Bibliotheek van België, IV.403, k. I + 68 [EXPL 827]

k. 64v–67v: Puncta contra mendicantes super decretum super cathedram

In nomine domini amen. Universis hoc presens instrumentum publicum inspecturis pateat quod Anno domini M^o CCC^o XX secundum stilum curie Romane Indiccione XII die XXI mensis aprilis ...><... Acta sunt hec Avinione etc. et ego Arnoldus Wilhelmi Rufi de Tungris etc. et ego Jacobus Benedicti etc.

k. 67v–68v: Articuli pro intellectu decretalis super cathedram Bonifacii VIII pape de sepultura (Clem. III 7,2)

Articuli pro intellectu decretalis super cathedram Bonifacii VIII pape de sepultura in Clementinis ...><... possum ut in dicta litera Bonifacius VIII Olim gravibus etc. cuius tenor supra habetur.

[u: 329a–360b] Warszawa, Biblioteka Narodowa, 8088 III t. 5, 30 x 21,5 cm, k. I + 33 + I [MSPL 1370]

k. 1r–19v, 20v–32v: Ioannes Calderini, Tractatus de ecclesiastico interdicto

Quamvis dubia plura circa materiam interdicti potius papalem determinacionem quam magistralem solucionem exposcant ...><... Que sententia interdicti est valde timenda et servanda cum sit nervus sive censura ecclesiastice potestatis de consuetudine cum inter vos concessa ipsi ecclesie a Christo cui est honor et gloria per infinita secula amen. Etc. Explicit tractatus de ecclesiastico interdicto domini Johannis Caldarini doctoris excellentissimi etc. Deo gracias.

k. 20r: niezapisana

k. 32v–34v: Tabula intitulum

Primo tractatur de descriptione interdicti ecclesiastici cum declaracione membrorum ><... An sanis dampnatis tempore interdicti possit dari eucharistia.

[v: 361a–364a] Kórnik, Biblioteka Kórnicka, BK 2672, 29,5 x 22,5 cm, k. I + 4 + I [MSPL 7847]

k. 1r–2v: Ioannes Andree, Lectura arboris consanguinitatis

[C]irca lecturam arboris diversis olim diversum modum tenentibus Iohannes de Deo Hispanus ...><... sed certum est, quod isti distant quinto, quid ergo impediatur hos collaterales contrahere non video.

k. 2v–4r: Ioannes Andree, Lectura arboris affinitatis

Ad arborem affinitatis et eius materiam transeamus. Et primo videndum est, quid sit affinitas et unde dicatur, quomodo ipsius genera insurgunt ...><... in qua universi fideles et precipue studentes continuo perseverant per eius gratiam, qui est benedictus in secula seculorum amen.

[w: 365a–372b] część zaginiona

Tractatus Ioannis Calderini de appellacionibus

[V]iso de hiis que fiunt in iudicio ...><... *Explicit tractatus de appellacionibus editus per dominum Johannem Caldrini doctorem decretorum sub anno MCCCLX in die inuencionis Sti. Stephani prothomartiris.*

[x: 373a–378a] Kraków, Biblioteka Jagiellońska, Przyb. 20/77, 30 x 21,5 cm, k. 60 [MSPL 5998]

k. 1r–5r: Ioannes Calvanus (Galvanus), Tractatus compendiosus de interdicto ecclesiastico⁷⁵
Ad honorem dei et gloriose virginis matris sue ut extra de usu pallii ad honorem. Incipit summula brevis edicionis de eis que tempore interdicti prohibentur vel conceduntur in quantum ista materia tangit subditos ...><... Explicit tractatus compendiosus de interdicto ecclesiastico domini Galvani decretorum doctoris eximii, Deo et Marie gratias etc.

Na przedniej wyklejce sygnet krakowskiej oficyny Kaspra Hochfedera.

[y: 377a–380b] Biblioteka Jagiellońska, Przyb. 20/77, 30 x 21,5 cm, k. 60 [MSPL 5998]

k. 5r–8v: Ioannes de Lignano, Tractatus de pluralitate beneficiorum

[I]n Christi nomine amen. *Incipit tractatus pluralitatis beneficiorum noviter compilatus per dominum Johannem de Lignano, juris utriusque excellentissimum professorem de mandato sanctissimi patris ...><... Explicit tractatus pluralitatis beneficiorum editus per dominum Johannem de Lignano utriusque iuris et liberalium arcium eximiissimum professorem.*

[z: 380b–382a] Biblioteka Jagiellońska, Przyb. 20/77, 30 x 21,5 cm, k. 60 [MSPL 5998]

k. 8v–10r: Tractatus de irregularitate

Solet tractari de materia irregularitatis per dominum Almanninum ...><... hec distinctio cum omnibus que hic recitavit dominus Almaninus.

[aa: 382a–384a] Biblioteka Jagiellońska, Przyb. 20/77, 30 x 21,5 cm, k. 60 [MSPL 5998]

k. 10r–12r: Thomas Hospitalis, Tractatus de interdicto⁷⁶

Quia per inuencionem iurium censura ecclesiastica etc. ... ideo ego Thilemannus hospitalarius postulacionibus quorundam annuens etc. ...><... poterit in eis celebrari et fidelium corpora sepeliri

75 Dzieło przypisywane Galvanusowi de Bettino de Bononia, Johannesowi Clavanusowi oraz Johannesowi de Lignano. Zob. P.J. Becker, T. Brandis, *Die theologischen lateinischen Handschriften in Folio der Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz Berlin*, t. 2, *Ms. theol. lat. fol 598-737*, Wiesbaden 1985, s. 154.

76 Dzieło przypisywane także Thomasowi Hospitalis. Zob. V. Rose, *Verzeichniss der Lateinischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin, Zweiter Band: Die Handschriften der Kurfürstlichen Bibliothek und der Kurfürstlichen Lande*, Berlin 1903, s. 947.

k. 12v: Nota

Nota, quomodo circa (?) beneficium impetratum fuerit agendum...

[bb: 385a–432b] Biblioteka Jagiellońska, Przyb. 20/77, 30 x 21,5 cm, k. 60 [MSPL 5998]

k. 13r–60v: Ioannes de Lignano, Tractatus de censura ecclesiastica

Incipit tractatus de censura ecclesiastica compilatus per dominum Johannem de Lignano utriusque iuris doctorem anno domini M^oCCC^o. [I]n tractatu de censura ecclesiastica primo describam censuram ecclesiasticam ...><... [k. 55v:] Explicit questio disputata per dominum Johannem de Lignano de Mediolano utriusque iuris eximium doctorem Anno domini M^oCCC^oL VIII° die sabbati tercio decimo Januarii extra circulam [!] sancti Mame Civitatis Bononie Deo gracias amen [k. 56r:] [C]irca ecclesiasticum interdictum ut premisi tradendo tabulam remissoriam primo de significacione huius verbi ... [k. 60v:] Et in hoc terminatur tabula remissoria circa singula contingencia ecclesiasticum interdictum. Deo gracias.

[cc: 433a–484a] New Haven, Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Beinecke MS 1271, 30,5 x 22 cm, k. 55 [EXPL 815]

k. 1r–v: niezapisana

k. 2r–54v: Laurentius Puldericus, Breviarium decreti

[S]icud fulgur auri superat fulgorem omnium metallorum ut legitur in canone XCVI [...] duo sunt sic licet profunda sciencia sacre maiestatis dimini nostri Roberti et Cecile regis [...] michi Laurencio Pulderico clerico Neapolitano inter decretorum doctores minimo ipsius maiestatis consiliario et familiari ...><... hic nota quod visitator habet inquirere de redditibus ecclesiarum et de ipsarum reparacionibus et debita ministrancium in illis.

k. 55r–v: niezapisana

[dd: 492a–564b] część zaginiona

Sicardus Cremonensis, Summa decretorum

Incipit Registrum summe decreti compilate per Magistrum Sicardum Britonem cum suo prohemio. Et prohemium et quedam preambula primo sub hac forma. [D]iligite iusticiam qui iudicatis terram. Parum est ius esse in civitate ... [k. 493r–496r: przegląd poszczególnych rozdziałów] Causa 4, qu. 7 ... [k. 505r] Sequitur his summa decreti Magistri Sicardi Britonis. [M]agister Gracianus ecclesie ... [k. 517v] Sequitur de causis [do Causa 35] ...><... Respondetur quamlibet personam septimum gradum excedentem posse copulari cuilibet infra.

k. 497–501: niezapisane

k. 497v: Nota

Articulos et posiciones infrascriptas dat facit et exhibet procura (?) nomine honorabilis viri domini Johannis Pensin perpetui vicarii in ecclesia sancti [brak imienia] in Gripe-swaldis Caminensis dyocesis.

Bibliografia

Rękopisy średniowieczne

- Berkely (CA), Berkeley Law Library: Robbins MS 125.
 Bruksela, Koninklijke Bibliotheek van België: IV.403.
 Gdańsk, Biblioteka PAN: Akc. 29 t. 1–2.
 Kórnik, Biblioteka Kórnicka: BK 2654, BK 2672, BK 11116.
 Kraków, Biblioteka Jagiellońska: Przyb. 181/66, Przyb. 182/66, Przyb. 183/66, Przyb. 184/66, Przyb. 20/77, Przyb. 31/91, Przyb. 32/91.
 New Haven, Beinecke Rare Book and Manuscript Library: Beinecke MS 1271, Beinecke MS 1272.
 Szczecin, Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica: Cod1, Cod2, Cod3, Cod4, Cod5, Cod6, Cod7, Cod8, Cod9, Cod14, Cod15, Cod16.
 Warszawa, Biblioteka Narodowa: 8057 II, 8058 III, 8059 I, 8060 III, 8061 III, 8068 III, 8071 II, 8088 III t. 1–5, 8089 III, 8090 III, 8095 III.
 Wrocław, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich: Akc. 18/59, Akc. 37/59.

Źródła archiwalne

- Archiwum Państwowe w Szczecinie [AP Szczecin], Gimnazjum Mariackie w Szczecinie, sygn. 65/299/0/1352, dok. J.-nr.397, s. 324.
 Instytut Pamięci Narodowej [IPN], sygn. IPN BU 3940/1 t. 18, 19, 21, 22, 23, 34, 37, 42, 43.
 Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie [WUOZ Lublin], Zbiór akt dotyczących wpisu do rejestru zabytków ruchomych wyposażenia kościoła i klasztoru OO. Karmelitów Bosych w Lublinie, wpis nr B/286.

Źródła drukowane

- Abraham W., *Statuta legata Gentilisa wydane dla Polski na synodzie w Preszburgu 10 listopada r. 1309*, [w:] *Archiwum Komisji Prawniczej*, t. 5, Kraków 1897, s. 1–36.
 Mendel B., Erben K.J., Emler J., *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, t. 4, Praha 1892.
 Pfothenhauer P., *Codex Diplomaticus Silesiae, hrsg. vom Vereine für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, t. 10, *Urkunden des Kloster Kamenz*, Breslau 1881.
 Senzel G.A., *Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau im Mittelalter*, Breslau 1845.
Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae, t. 1, *Ab Honorio PP. III. usque ad Gregorium PP. XII. 1217–1409*, wyd. A. Theiner, Romae 1860.

Literatura przedmiotu

- Bartosik M., *Stadtbibliothek der Stadt Stettin – Biblioteka Miejska Miasta Szczecina 1905–1945*, [w:] *Od Stadtbibliothek do Książnicy Pomorskiej: 1905–2005*, red. H. Niedbał, Szczecin 2005, s. 23–38.
 Becker P.J., Brandis T., *Die theologischen lateinischen Handschriften in Folio der Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz Berlin*, t. 2, *Ms. theol. lat. fol 598–737*, Wiesbaden 1985.
 Borysowska A., *Kodeksy rękopiśmienne dawnej biblioteki kapitulnej w Kamieniu Pomorskim: zarys dziejów kolekcji*, „Bibliotheca Nostra: Śląski Kwartalnik Naukowy” 2014, nr 4, s. 38–52.

- Dąbrowski S., *Katalog starych druków dawnej Biblioteki Katedralnej w Kamieniu Pomorskim (Stan z lat 80. XX w.)*, wyd. Z. Lec, [w:] *Biblioteki i archiwa kościelne na Pomorzu Zachodnim i Ziemi lubuskiej. Zarys problematyki*, red. G. Wejman, Szczecin 2005 (Studia i rozprawy, nr 4), s. 55–226.
- Eickstedt C.A.L. Freiherr von, *Familienbuch des dynastischen Geschlechts der von Eickstedt in Thüringen, Pommern, den Marken und Schlesien*, Ratibor 1860.
- Frank T., *Kalandsbruderschaften*, [w:] *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. 5, Freiburg 1996, s. 1140.
- Lemcke H., *Die Handschriften und alten Drucke der Bibliothek des Marienstifts-Gymnasiums. I. Die Handschriften der ehemaligen Camminer Dombibliothek*, Stettin 1879.
- Lemcke H., *Fridangi discrecio. Freidanks Bescheidenheit: lateinisch und deutsch: aus der Stettiner Handschrift*, Stettin 1868.
- Wehrmann W., *Geschichte der Bibliothek des Marienstifts-Gymnasiums in Stettin*, „Baltische Studien” 1894, t. 44, s. 195–226.
- Michalska A., *Inkunabuty dawnej biblioteki gimnazjalnej w Szczecinie – próba odtworzenia zasobu*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2020, r. 35 (64), z. 2, s. 119–141, DOI 10.18276/pz.2020.2-06.
- Muczkowski J., *Zbiór odcisków drzeworytów w różnych dziełach polskich w XVI i XVII wieku odbitych a teraz w Bibliotece Uniwersytetu Jagiellońskiego zachowanych*, Kraków 1849.
- Nowicki R., *Rezultaty działalności zbiornicy księgozbiorów zabezpieczonych w Szczecinie w latach 1947–1950*, „Roczniki Biblioteczne” 2007, nr 51, s. 169–188.
- Pope J., *One Hundred and Twenty-Five Manuscripts. Bergendal Collection Catalogue*, Toronto 1999.
- Rose V., *Verzeichniss der Lateinischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin, Zweiter Band: Die Handschriften der Kurfürstlichen Bibliothek und der Kurfürstlichen Lande*, Berlin 1903.
- Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Historische Akzessionsjournale, Akzessionsjournal Akz. Deutsch* 1913.
- Szajko U.B., Judek C., *Problematyka zbiorów zabytkowych na dawnych Ziemiach Odzyskanych na przykładzie Książnicy Pomorskiej w Szczecinie*, [w:] *Zbiory zabytkowe w bibliotekach publicznych. Materiały z konferencji. Opole, 5–6 listopada 1998*, red. M. Koćwin, Opole 1998, s. 97–104.
- Voulliéme E., *Neue Inkunabel-Erwerbungen der Königlichen Bibliothek*, „Zentralblatt für Bibliothekswesen” 1916, nr 33, s. 47–54.
- Wanat B.J., *Katalog Archiwum Krakowskiej Prowincji Karmelitów Bosych pw. Ducha Świętego w Czernej*, t. 2, Kraków 1999.
- Wejman G., *Biblioteka i Archiwum Katedralne w Kamieniu Pomorskim*, [w:] *Biblioteki i archiwa kościelne na Pomorzu Zachodnim i Ziemi lubuskiej. Zarys problematyki*, red. G. Wejman, Szczecin 2005 (Studia i rozprawy, nr 4).
- Wejman G., *Zarys historii archiwum kościelnego w Kamieniu Pomorskim. Historia kościoła i urzędów*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2000, t. 74, s. 457–473, DOI 10.31743/abmk.9143.

Akty prawne

Dz.U. 1971, Nr 28, poz. 260, Ustawa Karna Skarbowa z dnia 26 października 1971.

Dz.U. 1962, Nr 10, poz. 48, Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury.

Strony internetowe

Berkeley Law, Robbins MS 125, lawcat.berkeley.edu/record/437929 [dostęp 19.04.2023].

Koninklijke Bibliotheek van België, ms. IV.403, opac.kbr.be/LIBRARY/doc/SYRACUSE/10709858 [dostęp 06.06.2023].

Princeton University Library, Ms. 178, catalog.princeton.edu/catalog/99115470373506421 [dostęp 12.06.2023].

Schoenberg Database of Manuscripts, sdbm.library.upenn.edu/manuscripts/759 [dostęp 12.06.2023].

Yale University Catalog, Beinecke MS 1271, orbis.library.yale.edu/vwebv/holdingsInfo?bibld=15580823 [dostęp 06.06.2023].

Yale University Catalog, Beinecke MS 1272, orbis.library.yale.edu/vwebv/holdingsInfo?bibld=15580793 [dostęp 06.06.2023].

mgr **Karolina Piszczatka** pracuje w Instytucie Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN. Od 2017 r. członek zespołu Manuscripta.pl. Obecnie prowadzi badania naukowe dotyczące księgozbioru kapituły w Kamieniu Pomorskim.
e-mail: karolina.figaszewska@gmail.com

Data zgłoszenia artykułu: 1 lipca 2023

Data przyjęcia do druku: 2 października 2023